

УДК 17.023.36:614.253.52

DOI <https://doi.org/10.30970/PS.2021.10.28>

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ХАРАКТЕРОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ СТУДЕНТІВ-МЕДИКІВ ІЗ РІЗНИМИ СТРАТЕГІЯМИ ПОВЕДІНКИ В КОНФЛІКТІ

Олена Шевченко

*Полтавський державний медичний університет,
вул. Шевченка, 23, Полтава, Україна, 36000
e-mail: shevchenko.36028@gmail.com*

Валентина Владимірова

*Полтавський державний медичний університет,
вул. Шевченка, 23, Полтава, Україна, 36000*

Статтю присвячено теоретичному та емпіричному вивченню характерологічних особливостей студентів-медиків із різними стратегіями поведінки в конфлікті. Представлено результати теоретичного аналізу особливостей комунікативних та характерологічних характеристик майбутнього лікаря, специфіку процесу спілкування у професійній діяльності лікаря та обґрунтовано доцільність вивчення вибраної проблематики.

Стаття містить аналіз результатів емпіричного дослідження характерологічних особливостей студентів-медиків із різними стратегіями поведінки в конфлікті. Дослідження проведено на вибірці, до якої ввійшли 120 студентів, котрі навчаються в Полтавському державному медичному університеті. Для емпіричного дослідження використано методику діагностики типових способів поведінки у конфліктних ситуаціях К. Томаса (адаптація Н.В. Гришиної) та методику вивчення характерологічних рис особистості (С. Грачов, М.С. Янцур). Логіка викладу матеріалу передбачає послідовний опис результатів вивчення стратегій поведінки в конфлікті досліджуваних, їхніх характерологічних особливостей та опис вираженості рис характеру респондентів із переважанням різних стратегій поведінки в ситуаціях протистояння.

Представлені в статті результати дослідження демонструють, що серед досліджуваних можна виділити дві групи юнаків на основі переважання тенденцій поведінки в конфлікті. До першої відносять юнаки, орієнтовані на суперництво, до другої – орієнтовані на уникнення конфлікту.

У статті представлено, що досліджувані студенти-медики переважно екстравертовані, товариські у стосунках з оточуючими, емоційно стійкі та творчі в діяльності. Зауважено, що студентам властиві виражена раціональність та здатність до самоконтролю у спілкуванні з оточуючими.

Представлений порівняльний аналіз засвідчив, що студенти-медики, орієнтовані на суперництво в конфліктах, характеризуються більш вираженою емоційною стійкістю, зниженим рівнем самоконтролю та спонтанністю порівняно з респондентами, котрі уникають конфліктів.

Ключові слова: студенти-медики, професійно важливі якості студентів-медиків, комунікативні характеристики майбутніх медиків, характерологічні особливості майбутніх медиків, стратегії поведінки в конфлікті медиків.

Постановка проблеми. У теперішніх умовах проблема професійного становлення медичних працівників набуває особливої актуальності, що пояснюється як вираженою необхідністю сучасних медичних працівників відповідати викликам сьогодення (стрімке розповсюдження коронавірусу, реформування системи охорони здоров'я, стрімке змен-

шення якості життя та рівня здоров'я громадян тощо), так і необхідністю пошуку відповідей на класичні питання стосовно окреслення кола детермінант успішної професійної діяльності лікарів та медичного персоналу.

Особливість трудової діяльності медичних працівників полягає в тому, що її виконання відбувається в умовах постійного емоційного навантаження (Д.В. Любімова, Л.М. Карамушка, С.М. Москалець, Т.В. Недуруєва та ін.). Прийняття життєво важливих рішень стосовно здоров'я пацієнтів і переживання внутрішньоособистісних конфліктів унаслідок цього – все це спричиняє подвійний тиск і вимагає наявності особистісних передумов задля запобігання негативних наслідків зазначеного чинника. Такою передумовою можна вважати сформованість моральної культури медика (як основи професіоналізму) (М.І. Жукова, Л.М. Карамушка, Г.В. Малигіна, Н.В. Ельштейн), і насамперед це стосується такого провідного складника, як ціннісне ставлення до життя. Професійна діяльність медичних працівників пов'язана з неминучими емоційними й моральними перевантаженнями. Це є основою для виникнення так званих професійних особистісних деформацій – таких як «синдром емоційного вигорання», адиктивна поведінка у вигляді трудоголізму тощо. Разом із тим успішна професійна діяльність медиків зумовлена сформованими у процесі навчально-професійної підготовки професійними та особистісними характеристиками. Серед таких характеристик чинне місце належить їхнім комунікативним особливостям та характерологічним рисам. Важливість вивчення цих аспектів психічного у студентів-медиків продиктована тим, що: 1) майбутня трудова діяльність лікаря реалізується в складній і комплексній системі «медичний працівник-пацієнт», де наявні у фахівця комунікативні характеристики набувають першочергового значення; 2) трудова діяльність лікарів, як й інші види його активності, відображають характерний їм широкий пласт індивідуальних характеристик, особливостей характеру, що значною мірою визначають результативність професійної підготовки та готовності до трудової діяльності. Тож практична значущість вибраної проблеми, її зумовленість сучасними запитами до професійної підготовки медичних працівників і зумовили актуальність даного дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Особливості організації результативної взаємодії між лікарем та пацієнтом, ефективність їх комунікації в процесі виконання медичним працівником професійних обов'язків є предметом наукового пошуку Н.М. Бугайової, І.С. Вітенко, В.В. Знакова та інших. Так, Н.М. Бугайова [1] зауважує, що результативність взаємодії в системі «медичний працівник-пацієнт» зумовлена такими якостями лікаря, як його мотиви й цінності, уявлення щодо лікувального процесу й самого пацієнта, його поведінковими характеристиками та комунікативними тенденціями.

Важливість вивчення комунікативних характеристик майбутніх медичних працівників зумовлюється тим, що фактично взаємодія лікаря та пацієнта завжди реалізується в умовах емоційної напруги й негативних емоцій, оскільки предметом такого спілкування завжди виступає необхідність вирішення проблеми – захворювання, а реакції пацієнта часто мають негативні ознаки з огляду на суб'єктивну важкість переживання стану хвороби (І.С. Вітенко [2], С. Vaylor, M. Burns [7]). При цьому наявність негативних емоцій у стосунках пацієнта і лікаря є нормативним показником, що висуває підвищені вимоги до професіоналізму лікаря, його спроможності реалізувати професійні обов'язки в умовах ускладненого спілкування.

Стосунки між медичним працівником та пацієнтом залежать від витривалості їхніх характерів і бажання співпрацювати. Особливої уваги заслуговує особистість самого лікаря. Вирішальне значення має його привітність, еколого-деонтологічна культура, особливості характеру – все це і є факторами лікувальної дії на хворого. Забезпечення деонтологічних вимог до професійної діяльності лікаря передбачає досить високий рівень мовної

культури та комунікативної і конфліктної компетентності, здатності лікаря реалізувати професійну комунікацію в умовах ускладненого (емоційно забарвленого) спілкування (О.М. Шевченко [5], В.І. Владимірова [6], М. Czepil [8]).

До чинників, що перешкоджають підтриманню ефективної комунікації між пацієнтом і медичним працівником, відносять: 1) відсутність рівноваги взаємин (збалансованості) між ними; 2) рівень культури, поведінки, освіти, мови; 3) психологічні чинники: а) відсутність довіри; б) несумісність характерів; в) недоступність; г) непорозуміння, викликані емоціями, почуттями, забобонами тощо (Н.М. Німченко [3]). Можна виокремити ще один чинник, який впливає на процес лікувальної взаємодії: відкритість до нового, прагнення успішно виконувати професійні обов'язки, що пов'язано з питаннями формування професійної ідентичності фахівця, відображає успішність його професійної адаптації та реалізації покладених на нього функціональних обов'язків (Н.О. Чайкіна [4], В. Manuel, M. Valcke, I. Keygnaert, K. Roelens [9]).

Незважаючи на існування досить змістових теоретичних і практичних доробок у галузі загальної психології, медичної психології, психології праці, присвячених проблемам взаємин лікаря і хворого (Л.Ф. Бурлачук, І.Є. Вольперт, В.М. Ніколаєнко, В.О. Ташликов та ін.), докладне вивчення особливостей професійної діяльності медичних працівників (І.С. Вітенко, М.М. Кабанов, Д.В. Любімова та ін.), окреслення ролі різних чинників успішної професійної діяльності медичного працівника потребує подальшого вивчення. Йдеться перш за все про аспект впливу найбільш загальних і типових для особистості способів діяльності та спілкування, що узагальнюються в характерологічних особливостях медичного працівника, що є наскрізними тенденціями і несуть відбиток на більшості професійних і комунікативних ситуацій.

Мета статті – проаналізувати специфіку характерологічних особливостей студентів-медиків із різними стратегіями поведінки в конфлікті.

Виклад основного матеріалу дослідження. В емпіричному дослідженні стратегій поведінки в конфлікті студентів-медиків із різними характерологічними особливостями взяла участь 120 студентів Полтавського державного медичного університету. Для емпіричного дослідження використано методику діагностики типових способів поведінки в конфліктних ситуаціях К. Томаса (адаптація Н.В. Гришиної) та методику вивчення характерологічних рис особистості (С. Грачов, М.С. Янцур). Дослідження проведене у 2020–2021 навчальному році.

У таблиці 1 представлено результати дослідження вираженості стратегій поведінки в конфлікті студентів-медиків.

Таблиця 1

Стратегії поведінки в конфлікті студентів-медиків

Стратегія поведінки в конфлікті	% досліджуваних, які мають виражену стратегію
Суперництво	34%
Співробітництво	23%
Компроміс	7%
Уникнення	31%
Пристосування	5%

Як видно з таблиці 1, найбільш вираженими стратегіями реагування в конфлікті серед досліджуваних є суперництво (у 37% досліджуваних) та уникнення (притаманне 34% студентів-медиків). Співробітництво (17% досліджуваних) виражене дещо меншою

мірою. При цьому пристосування та компроміс у конфліктних ситуаціях практично не властиві представникам досліджуваної вибірки.

Студенти-медики, схильні до проявів суперництва в конфліктах, активно переслідують власні цілі в ситуаціях протистояння, намагаються за будь-яку ціну задовольнити свої інтереси і потреби, ігноруючи інтереси іншої сторони. Вони, як правило, володіють сильною волею, достатнім авторитетом, предмет конфлікту вони схильні переоцінювати. Така їхня поведінка часто може мати негативний вплив на процес навчальної взаємодії з іншими студентами, погіршувати психологічний клімат стосунків з партнером. Така тенденція може мати негативний вплив на розвиток їхніх навичок професійної комунікації з пацієнтом надалі, оскільки суперництво як стратегія поведінки в конфлікті не передбачає глибинного включення до проблеми пацієнта, ускладнює процес взаємодії з ним.

Студенти-медики, орієнтовані на уникнення конфліктів, схильні відмовлятися від взаємодії та протистояння через нестачу впевненості чи прагнення відкласти вирішення ситуації на більш пізній термін. Іноді такі студенти можуть недооцінювати важливість предмету конфлікту або не мають психологічних ресурсів для вирішення такої ситуації, невпевнені у своїх силах і можливості відстояти власну думку.

Менша частина досліджуваних (17%), яким властива стратегія співробітництва в конфлікті, прагнуть у таких ситуаціях знайти рішення, в якому були б досягнуті цілі та задоволені потреби кожного. Вони переважно схильні пояснювати власні бажання і вислуховувати партнера по спілкуванню, стримувати свої емоції. При цьому менша частина досліджуваних орієнтована на компроміс – намагається знайти збалансований варіант своїх інтересів і потреб з потребами партнера або ж схильна до пристосування в конфлікті, що виражається в їхніх намаганнях задовольнити потреби іншої сторони, нівелюючи власні інтереси. Останні тенденції поведінки в протистоянні є досить продуктивними відносно майбутньої професійної діяльності медиків, адже дозволяють їм ефективно вирішити протистояння, конфлікти та здійснювати результативну взаємодію з пацієнтом.

Розглянемо результати емпіричного дослідження, отримані за методикою вивчення характерологічних рис особистості (С. Грачов, М.С. Янцур), що надані в табл. 2.

Таблиця 2

Характерологічні риси студентів-медиків

Риси характеру		% досліджуваних
Ставлення до оточуючих	Замкнутість	41%
	Товариськість	59%
Емоційність	Емоційна стійкість	62%
	Емоційна нестійкість	38%
Ставлення до справи	Практичність	43%
	Творчість	57%
Раціональність, зваженість	Невиражена зваженість	37%
	Раціональність	63%
Самоконтроль	Низький самоконтроль	38%
	Високий самоконтроль	62%

Як видно з таблиці 2, досліджувані більше схильні до прояву товариськості (59%), ніж до замкнутості (41%). Тобто вони орієнтовані на спілкування з оточуючими, прагнуть перебувати з ними в контактах та набувати соціальний досвід. При цьому досліджувані переважно мають емоційно стійкий характер (у 62% юнаків), у взаємодії з оточуючими

схильні контролювати власні емоції, не переживають з незначних причин і здатні до емоційного самоконтролю. Серед студентів-медиків більше виражена орієнтація на творчість (57% досліджуваних), ніж на практичність у діяльності (43%). Отже, респонденти схильні діяти відповідно до власних переконань, які часто відображають мрійливість та ідеалізоване бачення світу, орієнтованість на створення чогось нового, покращення умов життя. Вони менше орієнтовані на практичність, отримання матеріально значимого результату діяльності.

При цьому 63% студентів-медиків схильні проявляти раціональність, орієнтовані на розрахунок власних сил та чітке прорахування результатів діяльності, створення алгоритму досягнення мети і слідування йому. Незваженість у поведінці властива лише 37% досліджуваних, які схильні до поведінки залежно від зовнішніх імпульсів, прийняття необдуманих рішень.

Також більшість студентів-медиків (62%) характеризується вираженим самоконтролем, здатні регулювати власну діяльність та стосунки з оточуючими, не проявляючи занадто виражену емоційність, усвідомлюють та оцінюють свою поведінку й узгоджують її з вимогами та суспільно встановленими правилами і нормами поведінки. Це важливо для них як майбутніх фахівців медичного профілю, оскільки засвідчує їхню виражену схильність слідувати нормам деонтології, етичної взаємодії з пацієнтом в умовах виконання професійних обов'язків. Також такі студенти-медики здатні, коригуючи власні дії, виконувати поставлену мету на основі адекватного оцінювання власних можливостей. Загалом, вираженість є вагомою професійно важливою якістю для медичного працівника з огляду на те, що значну частину його рішень необхідно приймати в умовах дефіциту часу та емоційної напруги [3; 9]. Низький самоконтроль властивий 38% досліджуваних, які не завжди можуть регулювати власну поведінку, проявляють імпульсивність та невваженість у стосунках.

Нами досліджено особливості вираженості характерологічних характеристик студентів-медиків із різними стратегіями поведінки в конфлікті, що подано на рис. 1.

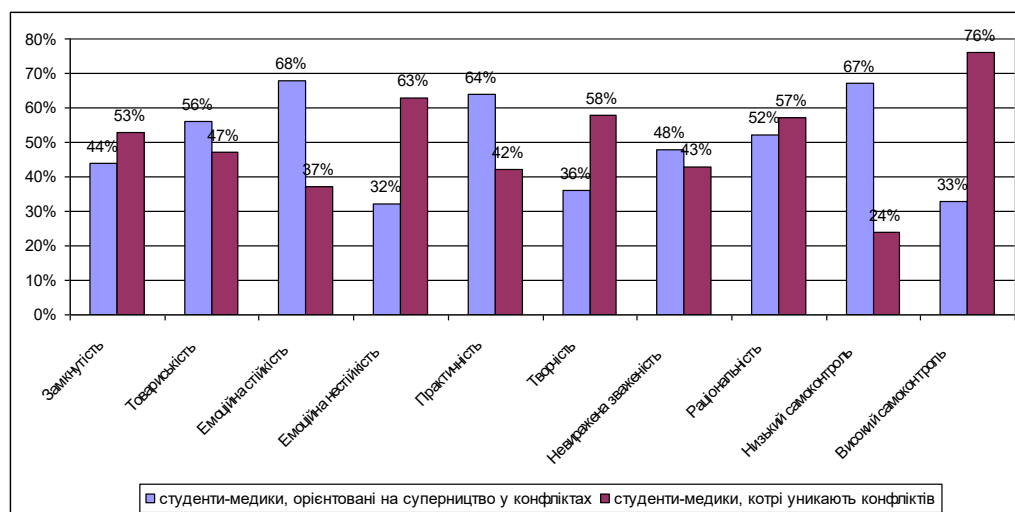

Рис. 1. Характерологічні особливості студентів-медиків із різними стратегіями поведінки в конфлікті

Як видно з рис. 1, переважна більшість студентів-медиків (68%), схильних до суперництва в конфліктах, характеризується емоційною стійкістю, на відміну від досліджуваних, які уникають конфліктних ситуацій (серед них 63% мають виражену емоційну нестійкість). У конфлікті студенти-медики, схильні до конкуренції, менше переймаються через предмет протистояння, менш емоційно реагують та мало відчують емоційну напругу порівняно з респондентами, які уникають конфлікту і схильні до вираженого емоційного реагування на такі ситуації.

Також представники першої групи мають більш виражену практичність (64% досліджуваних), ніж студенти другої групи – 42%. Це дає підстави стверджувати, що молодь, яка проявляє суперництво в конфліктах, більше орієнтована на досягнення конкретних, практично значимих результатів у конфлікті. А студенти-медики, які уникають конфлікту, переважно орієнтовані на творчість у діяльності та стосунках з оточуючими (58% досліджуваних мають виражену творчість).

При цьому 76% студентів-медиків, які уникають конфліктів, властивий виражений самоконтроль, здатність до стримування власних поведінкових проявів та поведіння відповідно до ustalених соціальних норм. А виражений самоконтроль властивий лише 33% студентів, які протистоять у конфліктних ситуаціях. Вони більш спонтанні у стосунках, менше переймаються через необхідність контролювати свої дії та висловлювання під час взаємодії.

Окрім цього, визначено, що обом групам досліджуваних студентів-медиків властива дещо виражена раціональність (високий її рівень притаманний 52% і 57% представників груп). Отже, молодь з обох досліджуваних груп у конфліктах схильна обдумувати свою поведінку. Таким чином, прояви зниженого самоконтролю студентів-медиків, орієнтованих на суперництво, можна розглядати як заздалегідь сплановану спонтанність, яка допоможе їм досягти задоволення власних інтересів у конфлікті.

Для доведення статистичної значимості відмінності визначених характерологічних особливостей студентів-медиків, які по-різному поведуться в конфліктних ситуаціях, був використаний критерій χ^2 - Пірсона. Зафіксовано наявність вираженої статистичної відмінності за показниками емоційності ($\chi^2=9,83$, $p \leq 0,01$) та самоконтролю ($\chi^2=12,16$, $p \leq 0,01$) у конфліктній взаємодії. За показником ставлення до праці (практичність чи творчість у діяльності та стосунках) статистично значима відмінність не виражена ($\chi^2=4,42$). Отже, студенти-медики, котрі схильні до суперництва в конфліктах, дійсно характеризуються більш вираженою емоційною стійкістю та спонтанністю порівняно з досліджуваними, схильними до уникнення конфліктів. Останні більше контролюють свою поведінку та виражено емоційно реагують через конфлікт, переживають із даного приводу.

Висновки. Отже, серед досліджуваних можна виділити дві групи юнаків на основі переважання тенденцій поведінки в конфлікті. До першої відносяться юнаки, орієнтовані на суперництво, до другої – орієнтовані на уникнення конфлікту. Такі тенденції мають різне підґрунтя та мотивацію, проте спільною поведінковою рисою такої молоді в конфлікті є погіршення психологічної атмосфери взаємодії та ускладнення стосунків через відсутність оптимального вирішення конфлікту.

Найбільш вираженими характерологічними особливостями досліджуваних студентів-медиків є екстравертність, товариськість, емоційна стійкість, раціональність та високий самоконтроль у стосунках з оточуючими. При цьому студенти-медики, орієнтовані на суперництво в конфліктах, характеризуються більш вираженою емоційною стійкістю, зниженим рівнем самоконтролю та спонтанністю порівняно зі студентами, котрі уникають конфліктів. Такі дані відображають ustalені теоретичні погляди на співвідношення характерологічних рис особистості та специфіки її поведінки в конфлікті.

Список використаної літератури

1. Бугайова Н.М. Психологічні особливості лікувальної взаємодії в системі «медичний працівник – пацієнт». *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. 2012. № 3 (29). С. 52–57.
2. Вітенко І. С. Медична психологія. Київ : Здоров'я, 2007. 208 с.
3. Німченко Н.М. Категорія соціально-психологічного впливу в лікувальному процесі як система засобів медичної деонтології. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія і педагогіка»*. 2014. Випуск 26. С. 98–102.
4. Чайкіна Н.О. Особливості професіоналізації медичних працівників. *Virtus: Scientific Journal*. 2017. March № 12. С. 66–69.
5. Шевченко О.М. Формування соціокультурної компетенції майбутнього лікаря. *Неперервна педагогічна освіта XXI століття* : зб. матеріалів XV Міжнар. педагогічно-мистецьких читань, Київ, 6-7 грудня 2017 р. Київ : Талком, 2018. Вип 1 (13). С. 98–103.
6. Шевченко О.М., Владимірова В.І. Професійно важливі якості студентів-медиків із різною самооцінкою. *Психологія і особистість*. 2020. № 2 (18). С. 166–176.
7. Teaching Medical Students Skills for Effective Communication With Patients Who Have Communication Disorders. *American Journal of Speech-Language Pathology* / C. Baylor et al. 2019. V. 28. P. 1. P. 155–164.
8. Formation of students' ethnic tolerance in institutions of higher education. *Advanced Education* / M. Czepil et al. 2019. V. 12. P. 114–119.
9. Improving medical students' communication competencies to deal with intimate partner violence using clinical simulations in Mozambique. *BMC Medical Education* / B. Manuel et al. 2021. V. 21. Is. 126. P. 1–8.

CHARACTEROLOGICAL FEATURES OF MEDICAL STUDENTS WITH DIFFERENT STRATEGIES OF CONFLICT CONDUCT EMPIRICAL STUDY

Olena Shevchenko

*Poltava State Medical University,
23, Shevchenko str., Poltava, Ukraine, 36000
e-mail: shevchenko.36028@gmail.com*

Valentyna Vladimirova

*Poltava State Medical University,
23, Shevchenko str., Poltava, Ukraine, 36000*

The article is devoted to the theoretical and empirical study of medical students with different behavioral strategies in conflict character features. The future doctor's communicative and character traits features theoretical analysis results, the communication process in the professional activity of the doctor specifics are presented and the chosen issues studying expediency is substantiated.

The article contains medical students with different behavioral strategies in conflict character traits empirical study results analysis. The study was conducted on a sample of 120 students studying at Poltava State Medical University. For empirical research methods of typical ways of behavior in conflict situations questionnaire (by K. Thomas, adaptation by N.V. Grishina) and character traits studying questionnaire (S. Grachev, M.S. Yantsur) are used. The logic of the material provides a behavioral strategies in the conflict of the subjects, their character traits study results consistent description and a character traits of respondents with a predominance of different behavioral strategies in situations of confrontation severity description.

The results of the study presented in the article demonstrate that we can distinguish two groups of young people based on the predominance of behavioral trends in conflict among the subjects. The first includes young men focused on rivalry, the second – to avoid conflict.

The article presents that the studied medical students are mostly extroverted, sociable in relations with others, emotionally stable and creative in their activities. It is noted that students have a strong rationality and ability to self-control in communicating with others.

The comparative analysis presented in the publication showed that conflict-oriented medical students are characterized by more pronounced emotional stability, reduced level of self-control and spontaneity, compared to respondents who avoid conflicts.

Key words: medical students, medical students professionally important qualities, future physicians communicative characteristics, character traits of future physicians, behavioral strategies in the conflict of physicians.